

Un nou esperit de família?

Martine Segalen
(Universitat de Paris-X)

L'article reflexiona sobre l'extraordinària transformació del paisatge familiar a Europa en el decurs dels darrers trenta anys, deguda a l'augment de la llibertat i a l'alliberament de la dona amb el seu accés al treball remunerat: actualment, la gent es casa relativament poc i força més tard, els divorcis proliferen a l'igual que les recomposicions familiars, els fills neixen més tard i en menor nombre... aquest és el paisatge europeu relatiu a l'estructura de les parelles.

The article reflects on how, over the last thirty years, thanks to the greater freedom associated with democracy, the liberation of women, particularly through their access to paid work, has brought about an extraordinary transformation in the family landscape in Europe: relatively few people now marry, and when they do so it is later, divorce rates are rising as is the incidence of blended families, children are born later, and there are fewer of them... This is the landscape inhabited by couples in Europe.

En aquest inici de segle XXI, només els problemes que suposen els fills de parelles homosexuals plantegen realment noves preguntes als parents i familiars a Europa. En canvi, es pot afirmar que totes les grans evolucions socials relatives a les parelles, en certa manera, actualment han arribat a una maduresa, tot i que encara es poden observar diferències importants entre els diferents països que l'1 gener de 2007 constituïen la Unió Europea, és a dir, 27.

L'augment de llibertat que acompanya la democràcia, l'alliberament de les dones, sobretot gràcies a l'accés al treball remunerat, han transformat extraordinàriament el paisatge familiar en el curs d'aquests darrers trenta anys. Actualment, la gent es casa relativament poc i força més tard, els divorcis proliferen a l'igual que les recomposicions familiars, els fills neixen més tard i en menor nombre. Aquest és el paisatge europeu relatiu a l'estructura de les parelles. A més, reapareix en l'escena social i familiar una nova dimensió que teníem una mica oblidada durant els anys setanta del segle XX, la de les generacions.

Si bé és obvi que els conceptes de descendència i llinatge són fundadors de la subdisciplina del parentiu en etnologia clàssica, aquella que estudia «a la llunyania», o que es dedicava a casa nostra a l'estudi de les societats agrícoles, cal dir que han reaparegut en l'etnologia de la família contemporània gràcies als estudis dels economistes i dels especialistes de l'acció pública, adoptant la forma de la «solidaritat». Certament, des de finals dels anys vuitanta, amb el perllongament de la vida, les generacions, en comptes de succeir-se, han hagut de coexistir en l'escena social i familiar, i són molt més visibles. Sociòlegs i economistes han pres consciència dels lligams molt importants que les uneixen: transferències de béns, intercanvis de serveis, múltiples formes d'ajuda mútua formen part del paisatge familiar en les societats modernes. Sota el terme ambigu de solidaritat, es redescobreix el parentiu.

Una constatació la incongruència de la qual era una mica radical en un món d'assalariat, un món que viu en les representacions de l'individualisme i de les decisions personals. Com es reconcilien actualment dos principis aparentment contradic-

Els profunds canvis que en les darreres dècades ha viscut la societat europea han significat que, a inicis del segle XXI, el model de família tradicional hagi variat. Família jueva a la dècada de 1930.

toris: d'una banda, la voluntat de ser un mateix, amb la seva individualitat, alliberant-se de les càrregues familiars i, de l'altra, l'existència d'aquests lligams intergeneracionals, demostrats en tants estudis? No existeix en aquest cas una antinòmia profunda? Com es pot explicar la presència d'aquests lligams i quina naturalesa tenen?

A partir d'un estudi fet a França, intentarem caracteritzar la forma i la força d'aquestes relacions abans de col·locar, en una segona part, els resultats d'aquest treball en una perspectiva europea. Però, en primer lloc, cal situar el marc general de la construcció d'aquests lligams socials, que van a contrapèl d'una certa vulgata de la sociologia de la família.

A llarg termini: l'augment de la importància del vessant afectiu en el si de la família i dels lligams familiars

Amb el pas del temps, les principals funcions de la família s'han anat transferint a l'Estat. A Europa, a l'edat mitjana, la justícia, la producció i el consum encara els assumia el grup familiar extens. Es va arrabassar la justícia de les mans de la família i es va atorgar a l'Església cristiana la missió d'elaborar les normes. A la família només li va quedar, tot i que durant molt temps, la producció i el consum. La industrialització és el factor que li arrabassarà les seves funcions productives. L'estructura familiar s'encongia a mesura que perdia les seves funcions, tal com va demostrar, primer, Emile Durkheim, i després, Talcott Parsons, en els anys cinquanta del segle XX. L'estat providència completaria aquest procés, arrabassant a la família la funció que havia assumit tradicionalment d'ajudar els més febles. Així, la família cada cop es basava més en l'aspecte afectiu i els casaments arranjats segons els patrimonis anaven deixant pas als casaments per amor.

Aquestes tesis són ben conegudes, però sovint no s'ha parat tant d'esment en el fet que l'assumpció del sentiment superava la parella i incloïa, en el curs del segle XX, les generacions. I, en aquest cas, l'efecte de l'estat providència, mitjançant l'aplicació del sistema de jubilacions, ha estat molt impor-

tant, perquè, per primer cop en la història de les generacions, ha permès als vells independitzar-se dels joves.

L'augment de la importància de l'aspecte afectiu va conduir, al principi, a crear el matrimoni d'amor durador, inscrit en la ideologia de la parella fusional. Però, amb les aspiracions dels individus que volen posar el seu «jo» per davant (en una actitud cada cop més consumista i menys compromesa col·lectivament), la fragilitat de les parelles no ha fet sinó reforçar-se. Com en totes les societats del món, en aquells casos en què el lligam familiar s'afebleix, es reforça el lligam filial. La base conjugal queda substituïda per la base filial. I aquest lligam, desproveït de tots els condicionaments econòmics que el caracteritzaven en el sistema patriarcal-patrimonial, se sustenta actualment en el sentiment.

En un món que sembla amenaçador, la família, en la seva dimensió àmplia, és el lloc de la seguretat, el de la continuïtat, de la filiació, del manteniment d'una història. En certa manera, és el darrer lloc sagrat, perquè uneix el món dels vius al dels morts. Actualment, a França, tal com passa en molts països europeus, el fill és l'element que constitueix la família, aquell mitjançant el qual es fabrica la durada. Alguns sociòlegs han apuntat la tesi de la desinstitucionalització de la família, una tesi molt discutible, tot i que, per exemple, a França, més del 50% dels primers naixements tenen lloc fora

En els estudis sobre els ràpids canvis socials al llarg del segle xx es va poder comprovar com l'estabilitat de les relacions entre generacions (pares i fills) esdevenia clau per a la societat, perquè aquella es presentava com a refugi davant les accelerades transformacions.

del matrimoni. Certament, el gest que institueix la família no és només el matrimoni, sinó la inscripció a l'estat civil del nou nat, que l'estableix en la seva filiació –una constatació que explica, sigui dit de passada, els debats que s'han suscitat entorn del fill de dos pares homosexuals, que condueix a donar-li dues descendències del mateix sexe, cosa que suposa una invenció radical en el món del parentiu!

Els estudis francesos

Molts han estat els estudis que s'han fet sobre els lligams entre pares i fills que han abandonat el domicili patern, sigui centrats en l'amplada de les xarxes de parentiu, sigui en la proximitat residencial o, fins i tot, en allò que circulava en el si de les parenteles (Segalen, 2006). Ben aviat l'atenció es va centrar en la influència de les mesures de protecció social de l'estat providència i els estudis van relacionar les ajudes proporcionades per la família, que són d'ordre privat, amb les que procedien de les formes d'assistència pública. Compensen les unes a les altres? O, per contra, hi ha un efecte acumulatiu?

La dialèctica privat/públic es va instaurar després de l'alliberament, en un moment en què l'estat estenia la seva xarxa protectora sobre la família, i assumia moltes funcions que en el passat li corresponien: educació dels fills, atenció als malalts i a les persones grans. Tal com escrivia Jean Stoetzel el 1954, «la família protectora cada cop va deixant més lloc al grup social, en el qual l'estat és protector, no només mitjançant els fets, sinó també mitjançant els comportaments. En aquelles situacions en què, en la societat tradicional, l'individu recorria a la família, ara es girava, legítimament, opinava Stoetzel, cap a l'estat».

Els primers estudis fets sobre els lligams entre generacions en els anys setanta, d'aquesta manera, van sorgir com una mena d'incongruència en el si del paisatge sociològic. En la vulgata parsoniana, que encara dominava el paisatge sociològic, aquests estudis desentonaven. Hom es preguntava com era possible que, en la família moderna, el lligam generacional encara pogués estar actiu. Louis Roussel (1974) va demostrar que l'autonomia de

la parella no era incompatible amb el lligam familiar, més aviat al contrari. A través de l'estudi detallat de la transmissió de béns, situacions de trobades i de serveis (ajuda econòmica, cangurs en el cas de dificultats temporals o de forma regular, en les grans vacances, etc.), es manifestava un model coherent: la proximitat residencial permetia la freqüència de la interacció a condició que es preservés la independència de la jove parella. D'una part i de l'altra, es desitjava el manteniment de la llibertat pròpia i, per tant, lliurement decidien veure's i ajudar-se.

Molt innovador, l'estudi de Louis Roussel també intentava delimitar la continuïtat cultural d'una generació a l'altra; observant la mobilitat general de les joves parelles en relació amb els pares, es tractava de veure si els mateixos models familiars (caracteritzats per algunes variables com ara els judicis sobre la repartició de les tasques masculines-femenines, el treball professional de la dona, etc.) es vehiculaven de pares a fills o si els pares adoptaven els models dels fills. Algunes converses conduïdes paral·lelament mostraven que, en una societat que canvia ràpidament, molt ansiògena, les relacions entre els grups domèstics de les dues generacions apareixien com un element d'estabilitat, un «refugi», sobretot per a les classes mitjanes més sensibles al canvi.

Fet en plens «gloriosos trenta», aquest estudi agafava les parelles franceses en ascensió social. A

Un dels canvis més importants ha estat l'acceptació, no solament social sinó sobretot jurídica, dels nous models de parella i família formats per parelles homosexuals.

diferència de la imatge que un se'n podria fer actualment, aquest també era un tema que preocupava la societat de l'època: d'aquesta manera, l'accés a un benestar que no havia conegut la generació anterior semblava fràgil. La importància d'aquestes relacions es basava en l'afectivitat: «Tot allò que s'intercanvia en la família, totes les transaccions que s'hi operen són el suport de relacions afectives intenses i només tenen sentit respecte a aquestes relacions [...]. La interdependència afectiva és una de les bases de la continuïtat familiar» (pàg. 195).

És, sobretot a partir de mitjan anys vuitanta, que el tema de les solidaritats irromp en el debat sociològic i polític. L'obra d'Agnès Pitrou, publicada el 1978 amb el títol de *Vivre sans famille* es va reeditar el 1992 amb el títol de *Les solidarités familiales*. L'autor insisteix sobretot en els efectes recíprocs de les ajudes mútues familiars i de les polítiques socials, i es planteja qüestions respecte a la solidesa del suport en el marc de lligams conjugals efímers i de lligams de filiació pertorbats.

Quan els lligams de parentiu, tot d'una, adopten la forma de la «solidaritat», no ho fan sense fer-se preguntes. Efectivament, aquest terme, abans reservat als lligams col·lectius de la societat i actualment molt manifest en l'estat providència, s'utilitza habitualment en els discursos públics i científics per designar els lligams intergeneracionals. Pel que fa a l'àmbit familiar, la seva utilització no és discutible? Efectivament, suggereix que un grup tingui l'obligació moral de servir els altres. Si bé un no pot defugir les solidaritats públiques instrumentalitzades pels impostos, els quals permeten fer més igualitària la condició social de tots, els lligams familiars es poden escollir. A més, s'inclou dins d'aquest mateix terme allò que pertany a l'àmbit de la llei, l'herència per exemple, i allò que depèn de l'acte voluntari: per exemple, finançar el cost del permís de conduir d'un fill petit.

Les noves tendències dels estudis se situen en un context econòmic diferent del que existia en els anys setanta, marcat per l'alentiment econòmic i l'increment de les desigualtats socials. Els parents, sota la forma d'ajut familiar entre generacions, exerceixen un paper clau per amortir els efectes de la crisi que ha afectat, principalment, els joves: con-

tinua exercint-se en el context de penúria econòmica que coneix França a principi del segle XXI.

La persistència dels lligams de parentiu continua inscrivint-se en la proximitat residencial. Segons una enquesta representativa de la població francesa, feta el 2000, la meitat dels grups domèstics de França funciona segons el model que Catherine Bonvalet designa amb el terme de «família-entorn» (2003). Es tracta, per al 30% dels enquetats, de parelles que viuen en el mateix municipi que almenys un dels seus pares, que tenen contactes com a mínim un cop per setmana i que intercanvien serveis i ajudes molt freqüents; el 17% d'ells mantenen relacions fortes sense viure a prop. Aquests lligams estrets poden ser fruit de la necessitat o bé d'una decisió que fa aparèixer una mena de lògica de «creació de casa», de fet, una xarxa de relacions entre diversos habitatges.

L'enquesta de les tres generacions

Una gran enquesta nacional, formada per una mostra representativa de famílies de tres generacions i realitzada el 1992, s'interessava també pels intercanvis entre membres de la descendència, de totes les naturaleses possibles: ajudes en espècie o econòmiques, allotjament, cops de mà quotidians o en casos de desgràcies, transferències financeres en el cas de les herències. La doble originalitat de l'enquesta conduïda per la CNAV (Caisse Nationale d'Assurance Vieillesse), sota la direcció de Claudine Attias-Donfut (1995), era que tenia en comp-

Les recerques més recents sobre els models de família han posat l'èmfasi en com les transformacions socials afecten la solidaritat intergeneracional.

te la situació específica de les tres generacions coexistents, l'experiència de les quals havia estat molt diferent i, en segon lloc, relacionar els ajuts rebuts mitjançant els sistemes públics de redistribució i els ajuts donats en l'àmbit privat. Així, s'observa que les transferències privades entre generacions circulen en sentit invers a les transferències públiques que orquestran els sistemes de jubilació. La importància del lligam, de l'ajut i de l'afiliació varia segons els medis socials. Agnès Pitrou (1978, 1992), una de les primeres, distingia entre l'ajut dels parents per mantenir-se dins del mateix nivell social «ajut de subsistència» i l'ajut per a la «promoció». Els ajuts financers contribueixen a limitar els efectes del declivi social. Aquests ajuts, encara que siguin econòmics, constitueixen un antimercat; ja no es transmeten per imposició, no hi ha model obligat, la fabricació del lligam és quotidiana i les famílies ajuden al mateix temps que fomenten l'autonomia dels joves.

En l'enquesta sobre les tres generacions, a les famílies que són molt solidàries i representen l'11% dels entrevistats, s'oposa el 20% de les famílies en les quals els intercanvis són molt reduïts (Attias-Donfut, 2000: 671). L'ajuda dels parents ve, d'algun manera, a pal·liar la crisi i les desigualtats socials, però només té efecte en l'àmbit microso-

cial, és a dir, en la redistribució en el si de les descendències.¹

És en aquest marc sociològic que cal preguntar-se per la naturalesa dels nous lligams familiars, inspirant-se en unes idees que Maurice Halbwachs va desenvolupar en « Les cadres sociaux de la mémoire » (1925). L'enquesta «Tres generacions» certament confirmava que les solidaritats familiars es mantenen gràcies al sistema públic de protecció social, al pagament de prestacions socials que estimulen l'ajuda mútua privada, però es tractava d'anar més enllà d'aquestes dades quantitatives, per comprendre, a través d'entrevistes aprofundides fetes a una submostra de famílies de tres generacions, els sentiments que sostenien aquests intercanvis. Aquesta enquesta va revelar allò que hem anomenat «un nou esperit de família», d'una naturalesa radicalment diferent dels lligams que hi podia haver fins al segle XIX, basats en la transmissió patrimonial i l'autoritat patriarcal.

Les relacions entre les generacions se sostenen pel sentiment de la seva discontinuïtat que, d'algun manera, remet a la distància en termes de valors de la qual parlava Louis Roussel en l'estudi que va fer vint anys abans. D'aquesta manera, un es pot preguntar, en primer lloc, si es pot parlar de «transmissió», fet que evoca alguns dels intercanvis que resulten de la solidaritat, però que remet molt més al registre de l'herència social i cultural. Agafat de l'antropologia, el tema de la transmissió "continua essent un concepte social en la mesura que representa l'instrument per excel·lència de la continuïtat social" (Choron-Baix, 2000). Ara bé, es reconeix que, fins i tot en les societats estudiades clàssicament per l'etnologia, de lenta transformació, no hi ha totalitat social i cultural que es reproduïxi idènticament de generació en generació. Allò que els grans proposen, les generacions hi retreballen, ho reinterpreten, ho reincorporen o ho rebutgen. A imatge de la memòria amb la qual mantenen relacions complexes i múltiples, el passat mai no es deixa de recompondre.

La nostra enquesta precisament ha revelat la transformació dels marcs col·lectius en els quals s'insereixen les experiències de les tres generacions actualment coexistents en la nostra societat. Han conegut èpoques molt contrastades. Els que van

*Hi pot haver "continuitat" sense "transmissió"?
Arran dels trencaments intergeneracionals, aquest
esdevé un dels grans reptes per a les noves generacions
en la construcció del seu model de família.*

néixer en els anys vint han crescut en un context de crisi, han conegut la guerra en els anys de maduresa i només s'han pogut beneficiar dels efectes positius dels Gloriosos Trenta en el moment de la seva jubilació (és la generació del treball); els seus fills, nascuts cap al 1950, després d'una joventut marcada per la pau, s'han pogut beneficiar d'un creixement econòmic, de les millores referents a l'estatut de les dones i de l'augment de la igualtat en la família; han entrat fàcilment en el mercat del treball on han fet bones carreres professionals (és la generació de l'abundància); els joves, nascuts a partir de 1970, criats generosament pels pares i amb un millor nivell educatiu que les dues generacions anteriors, pateixen, en canvi, grans dificultats per entrar en el mercat de treball (és la generació desencantada).

Neomemòries i memòries electives

Quina mena de transmissió hi pot haver en el cas d'experiències vitals tan diferents? La mateixa idea de transmissió és plantejable quan la vulgata contemporània ordena als individus de ser "ells"? És cert, de béns, tant la generació dels grans com la dels elements centrals en "transmet" als més joves, però l'experiència del passat, una determinada visió de la societat, els elements constitutius d'una cultura familiar es transmeten en aquestes condicions? Per tant, els més joves es veuen contínuament atrapats entre una doble comminació: rebre l'herència de la generació gran i, al mateix temps, crear la seva pròpia cultura i la seva pròpia memòria.

Es pot avançar que el nou esperit de família es compon d'una forma de continuïtat sense transmissió? En primer lloc, cal subratllar que han canviat els valors entre les generacions. L'enquesta de la CNAV fa aparèixer una autèntica cesura entre els més grans i els seus fills, mentre que la generació intermèdia i la dels més joves comparteixen sistemes de valors relativament propers. Certament, les dues generacions més joves han conegut els esdeveniments de 1968 i comparteixen les mateixes actituds pel que fa als models conjugals, al lloc de la dona i a la repartició dels rols; de la mateixa manera, pel que fa als models educatius, es rebut-

ja l'autoritarisme dels grans. L'augment de l'individualisme es percep per tothom i el posen en pràctica sobretot els joves. L'emergència dels nous models femenins, que rebutgen els dons clàssics de cura i abnegació, n'és un exemple evident. Diversos estudis de la generació central sovint viuen en el dolor d'aquesta tensió entre els models de la seva joventut i els models contemporanis. Així, doncs, els models educatius han canviat: l'autonomia i el rebuig de l'autoritat i del deure són actualment normes admeses.

Al voltant d'aquests canvis normatius s'articula la difícil transmissió de la memòria, entesa com a experiència dels més grans. A diferència de les societats agrícoles, la memòria actualment no pot incorporar el passat en el seu present, perquè el canvi de les condicions i dels estils de vida ha estat molt radical. Les discontinuïtats socials s'imposen; l'experiència de joventut de la generació gran semblava incomunicable als seus descendents. Únicament les descendències que estan lligades per una forta pertinença ètica o religiosa poden continuar compartint una identitat social i cultural. Per a la resta, l'acceleració dels canvis de totes les formes, les mobilitats, les transformacions de l'entorn físic i mental expliquen l'absència de transmissió o, més aviat, els nyaps en la fabricació del passat.

En un món contemporani en el qual, segons ells, "tot ha esdevingut més fàcil", els grans pensen que els joves no poden entendre literalment les difi-

---

1. No obstant això, no compensa les desigualtats en l'àmbit macrosocial i no té cap efecte igualador entre els grups socials, en el conjunt de l'estratificació socioeconòmica (Herpin, Déchaux, 2004).

cultats que han patit, el fet de treballar als 14 anys, la vida sense comoditats domèstiques, el trauma de la guerra. No obstant això, de la seva banda, els joves sovint evoquen els seus avis com a models, precisament a causa d'una infantesa i joventut difícils. Fabriquen allò que es podria anomenar una "neomemòria", alimentada per les reunions familiars.

A més, existeixen grans variacions en la memòria dels individus d'una mateixa família, segons la biografia de cadascú. La descendència fabrica una construcció col·lectiva a la qual determinats fills adults s'adhereixen, però de la qual altres s'exclouen o desitgen alliberar-se. El futur de les famílies es complica amb les inclusions i exclusions, en la major part dels casos, al nivell de la germanat; algunes de les nostres històries familiars parlen d'aquestes ruptures que arriben a expulsar un germà o una germana i el seu cònjuge de la memòria i del grup familiar. Les causes d'aquestes exclusions barregen aspectes psicològics i aspectes socials, quan les separacions en el si de la germanat remet posteriorment a rancúnies respecte a l'equitat parental. I si l'exclòs no es pot aferrar a les branques de l'altra família, anirà a la deriva, privat del suport familiar, no només en termes d'ajuda material, sinó també com a suport de memòria i d'identitat.

El contingut de les experiències es remodela en cada generació, però també es diversifica amb la incorporació de l'experiència de l'altra descendència. Cada aparellament, cada casament aporta la història de l'altre, la qual, per essència, és diferent. La nova parella escollirà entre el ventall de possibilitats existents l'estil de vida, els llocs d'ancoratge de la memòria, els elements de la cultura familiar que li convé. En resum, cada parella s'inventa la seva història sense veure-se-la imposada, construïda sobre elements que vol retenir i mantenir vius. Cançons, bones paraules, velles anècdotes, fan vius determinats personatges del nostre passat en el present i constitueixen un capital familiar col·lectiu. Però no es tracta, ni de bon tros, d'una transmissió imposada, patriarcal i patrimonial que no deixava, com abans, cap lloc a les eleccions individuals. Més que mai, actualment els individus són, al mateix temps, hereus i creadors de la memòria.

Cultures familiars i continuïtats

Aquí rau la paradoxa contemporània: se sacseja la transmissió, però això no impedeix que es construeixi una mena de continuïtat familiar, que precisament es teixeix en aquests moments familiars inevitables, amb el Nadal, els àpats familiars que permeten construir referències comunes que funcionen com signes codificats, desfermant les mateixes reaccions previsibles. La continuïtat també es consolida en els intercanvis, els petits cops de mà, les trobades, tot allò que teixeix la trama del dia a dia: en aquests aspectes, també es pot forjar una cultura comuna que es fonamenta en expressions pròpies de cada família, en anècdotes que es repeteixen sense parar. La identitat familiar es teixeix amb aquestes històries que es reinventen, que actualment agrada fabricar, gràcies als llocs Internet des de fa alguns anys.² La continuïtat possiblement també s'inscriu en la presència d'objecte sense valor, als quals un se sent aferrat. Els lligams de parentiu no només es cultiven per la seva funció instrumental, sinó que constitueixen un objectiu per ells mateixos i per a ells mateixos.

La casa familiar ocupa un lloc prou important en el dispositiu de la continuïtat familiar perquè assegura, al mateix temps, l'establiment perenne en un lloc i permet les trobades entre cosins que, en el transcurs d'una generació, forjaran una cultura familiar. A més, és quan s'evoca la casa familiar que surt de la boca dels enquestats el terme continuïtat: "Què és el que pot assegurar una continuïtat? Quins objectes no consumibles poden garantir una continuïtat, si no són els terrenys i, en últim terme, les cases?" va afirmar un; "La continuïtat familiar, sí, és això. En primer lloc, implica la possibilitat d'una casa familiar que es pugui anomenar així... Una casa familiar ha de generar el concepte de repòs, de refugi de pau, de simplicitat! I de trobada per plaer, això és tot". De fet, aquestes cases també són fonts de tensions quan diversos individus comparteixen l'espai i quan arriba el problema de la successió. Però la casa familiar continua essent, en les representacions, la mateixa essència d'allò que pot crear cultura, continuïtat i memòria familiars, en el transcurs d'una o, fins i tot, dues generacions.

Personatges clau d'aquestes noves continuïtats, així apareixen els avis que avui adopten la funció de passadors de normes i el rol dels quals respecte als néts ha canviat enormement. Més joves, gaudint de bona salut i d'una jubilació satisfactòria, ja no encarnen la imatge del vell, que ara agafa el besavi, i contribueixen a dinamitzar les relacions familiars (Attias-Donfut i Segalen, 1998).

Ni els canvis detectats en les normes, amb l'increment d'autonomia de la parella i de les dones, ni tan sols la discontinuïtat social no impedeixen la continuïtat familiar; aquí rau la paradoxa del nou esperit de família. Què manté juntes les descendències familiars? Segons Meyer Fortes (1969, pàg. 242), «la parentela uneix, crea drets i obligacions morals que un no pot defugir». D'acord, però a condició d'admetre que aquestes obligacions ja no són regles prefixades; actualment, constitueixen un marc flexible, modelat per forces culturals, socials, econòmics i interioritzades per cadascú fins al punt d'aparèixer com el resultat de les decisions i les inclinacions. Les nostres descendències evolucionen en un marc normatiu. Les entrevistes van demostrar que, en el marc d'aquestes normes flexibles, les relacions afectives encara hi tenen molt a dir.

En la nostra enquesta a tres generacions, aquesta continuïtat la reivindiquen la gran majoria de les descendències. La norma va a favor d'aquest lligam perquè a la comminació "de ser un mateix" s'afegeix la comminació de "ser nosaltres". Es tracta de fabricar aquest lligam familiar, sense imposar valors que ja no tenen vigència. Per a la majoria, la família sobrepasa la parella conjugal i engloba allò que determinats historiadors anomenen el "front de parentiu", o determinats sociòlegs, com Catherine Bonvalet (vegeu més endavant) la "família entorn".

Les descendències ja no són patrimonials, ja no garanteixen la transmissió del patrimoni, sinó que teixeixen lligams quotidians, es fonamenten en les relacions afectives, cosa que explica que estiguin sotmeses a tensions psicològiques. Sovint es tracta de descendències femenines.

Actualment, en el nou esperit de família, la descendència és al servei de l'individu, cosa que és justament el contrari del que passava tot just en els

anys cinquanta. Les relacions entre les generacions s'han invertit completament en qüestió de mig segle, perquè els vells ajuden els nens; ja no són els assistits, sinó que són els assistents.

I a Europa?

Les relacions intergeneracionals presenten totes la mateixa forma, la mateixa dimensió i el mateix sentit en tots els països d'Europa?

La millora extraordinària del nivell de vida en els països d'Europa Occidental i l'establiment de l'estat providència són allò que constitueix un teló de fons idèntic per als intercanvis i les continuïtats que acabem de descriure en el cas de França. Molts estudis sociològics comparatius han demostrat clarament que les relacions entre generacions són presents a tot arreu. No obstant això, són més o menys fortes segons el país d'Europa occidental en el qual tenen lloc, per exemple, si es mesura segons la proximitat residencial o segons l'edat en què s'abandona el niu familiar (Van de Velde, 2002). En aquest darrer cas, Itàlia sembla el país més familiarista mentre que els països escandinaus apareixen com els més deslligats. A banda dels estudis que han intentat mesurar la intensitat d'aquests lligams, també s'analitzen les escales de valors de cada nació i, amb aquest aspecte es torna a constatar que en els països nòrdics, el foment de l'autonomia de l'individu és bàsic en el sistema de socialització dels fills, mentre que Itàlia i Espanya desenvolupen una ideologia de proximitat familiar.

A més, i els etnòlegs ho saben perfectament, no es pot avaluar la naturalesa dels lligams de parentiu sense conèixer les polítiques socials i familiars de cadascun dels països europeus, les quals reflecteixen actituds relativament diferents respecte a la independència de les generacions. Així, se sap que el nivell de cobertura social canvia molt d'un país

---

2. En aquest estudi no es parla de la funció que exerceixen els llocs Internet familiars que participen actualment en la creació d'aquest nou esperit de família, tot i que només en donen una imatge idíl·lica, centrada en els moments de felicitat i obviant tots els conflictes (Carmagnat, Deville i Mardon, 2004)

Els ajuts públics, a l'Europa Occidental, han esdevingut una eina fonamental en el manteniment del model tradicional de família: si aquests ajuts, proporcionats per l'"estat providència" desapareixen o canvien de manera substancial, quin sistema de parentiu s'establirà, afectivament i jurídicament, fins i tot en l'àmbit de la solidaritat intergeneracional?

a l'altre. Les polítiques d'habitatge també exerceixen un impacte considerable en els lligams entre generacions i, de vegades, imposen una cohabitació entre pares i fills adults que cap de les dues parts no desitja. El «nou esperit de família» clarament observable a França possiblement es pot transposar a d'altres països europeus, tot i que cadascun segurament tindrà el seu propi color ja que el sentiment d'obligació i de continuïtat canvia d'un país a l'altre.

Més a l'est, les coses es compliquen a causa de la història política d'aquests països, els quals, en l'espai de 50 anys, han conegut un règim comunista, abans d'entrar, sovint amb dificultats, en la democràcia i dels quals el nivell de vida i de protecció social generalment és molt inferior al nivell del qual gaudeixen els països d'Europa occidental. Les polítiques respecte a la família han fluctuat en el curs dels darrers cinquanta anys perquè sovint la caiguda del comunisme ha comportat un esfondrament del règim de protecció social i no una avançada

Les relacions de parentiu i els intercanvis que mantenen sovint són més producte de la necessitat vital que de l'elecció. L'atur, la manca d'habitatges, el cost dels cangurs i els preus dels productes alimentaris obliguen els més joves a recórrer als més vells, que sovint són els únics que reben un ingrés regular en forma de pensió. Molts estudis etnogràfics demostren que, en els antics països comunistes en els quals els habitants han pogut conservar una parcel·la de terreny privat i en els quals el percentatge de població rural ha estat

durant molt de temps més alt que no pas a Occident, la cultura dels horts proporciona un complement alimentari considerable a tota una xarxa de familiars a la qual es recorre per treballar la terra, conrear-la i fer la collita. I es recorre als avis perquè cada dia s'ocupin dels néts, una situació que avui només es dona de manera excepcional a França.

Mentre que en els països d'Europa occidental, les relacions de parentiu s'afegeixen a les ajudes públiques, i intervenen, en la major part dels casos en forma d'ajudes econòmiques i de serveis, en els països d'Europa de l'Est i Central, aquestes relacions proporcionen un suport de base que no es veu complementat per la contribució dels ajuts públics. Són ajuts de supervivència per permetre a les dones joves treballar (proporcionant cangurs per als nens petits), tant en l'àmbit alimentari com en l'àmbit de l'habitatge.

Encara menys que en els països d'Europa occidental, no es pot transposar en els països de l'Europa de l'Est, sense un estudi aprofundit, el model del «nou esperit de família», fonamentat en la llibertat i en una abundància relativa.

Així, doncs, cal que els etnòlegs coneguin bé les polítiques socials, familiars, d'habitatge, etc. per situar correctament els estudis que fan sobre la importància de les relacions de parentiu.³

Conclusió

Emile Durkheim parlava de la fi del comunisme familiar, en la mesura que desapareixia l'obedièn-

cia al patriarca i l'esperit de la descendència, fonamentat en una comunitat de béns. A diferència de les anàlisis que feien alguns sociòlegs en els anys cinquanta, els quals constataren l'augment de la importància de la família nuclear i l'anul·lació de les relacions de parentiu, a diferència dels pessimistes que es lamentaven de la crisi que la família va patir en els anys vuitanta, la modernitat familiar del segle XXI es fonamenta en aquest esperit de família, que ajunta les relacions afectives a les decisions individuals. Però res no garanteix que aquest model es pugui observar en països en els quals els valors s'equilibren d'una altra manera o, fins i tot, en països en els quals el pes de la necessitat és massa gran.

En el cas de França, també es pot pensar que aquest nou esperit de família el garanteixen els abundants ajuts de l'estat providència. Si aquest tipus d'estat flaquegés en les properes dècades, en què es convertiria aquest nou esperit?

BIBLIOGRAFIA

ATTIAS-DONFUT Claudine (dir.), *Les solidarités entre générations: Vieillesse, famille, Etat*. París, Nathan, 1995.

ATTIAS-DONFUT Claudine, SEGALEN Martine, *Grands-parents. La famille à travers les générations*, París, Odile Jacob, 1998.

ATTIAS-DONFUT Claudine, «Rapports de générations. Transferts intrafamiliaux et dynamique macrosociale», *Revue française de Sociologie*, 2000, 41-4, pàg. 643-684.

ATTIAS-DONFUT Claudine, LAPIERRE Nicole, SEGALEN Martine, *Le nouvel esprit de famille*, París, Odile Jacob, 2002.

BONVALET Catherine, «La famille-entourage locale», *Population*, 2003, 1, pàg. 9-44.

CHORON-BAIX Catherine, «Transmettre et perpétuer aujourd'hui» *Ethnologie française*, 2000, 3, pàg. 357-360.

CARMAGNAT Fanny, DEVILLE Julie, MARDON Aurélie «Une vitrine idéalisante: les usages des sites familiaux», *Réseaux*, 2004, 123, pàg. 177-203.

FORTES Meyer, *Kinship and the Social Order, The legacy of Lewis Henry Morgan*, Chicago, Aldine, 1969.

HALBWACHS Maurice, *Les cadres sociaux de la mémoire*, París, F. Alcan, 1925.

HERPIN Nicolas, DÉCHAUX Jean-Hugues, «Entraide familiale, indépendance économique et sociabilité», *Economie et statistique*, 2004, 273, pàg. 3-32.

PITROU Agnès, *Vivre sans famille. Les solidarités familiales dans le monde d'aujourd'hui*. Toulouse, Privat, 1978, 2ª edició, 1992.

ROUSSEL Louis, *La famille après le mariage des enfants*, Travaux et documents, Cahier no 78, París, Presses Universitaires de France, 1976.

SEGALEN Martine, *Sociologie de la famille* (6ª edició completament revisada), París, Armand Colin, 2006.

VAN DE VELDE Cécile, «La dépendance des jeunes adultes dans l'Union européenne», *Les politiques sociales*, 2002, 3-4, pàg. 54-67.

---

3. Aquest és el tema la qual s'ha dedicat un gran estudi col·lectiu, dirigit pel Max Planck Institute für Ethnologie de Halle, amb el nom de KASS, «Kinship and Social Security». Aquest estudi es planteja específicament la qüestió de les relacions entre les solidaritats privades i les solidaritats públiques, a través d'una anàlisi comparativa centrat en diferents localitats urbanes i rurals de vuit països d'Europa (Àustria, Alemanya, Croàcia, França, Itàlia, Polònia, Rússia i Suècia). Quin és el paper del costum en matèria d'ajuda mútua? Quins en són els motius (model altruista, model de reciprocitat, model d'obligació)? Quins són els significats simbòlics associats als lligams de parentiu? Aquestes són les principals preguntes a partir de les quals es realitza l'estudi.